

## РОЗДІЛ 12. КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ТА СТРАТЕГІЇ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

### ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ

### THEORETICAL ASPECTS DEFINING THE ESSENCE OF PROCESSING ENTERPRISES COMPETITIVENESS

*Розвиток ринкових відносин і механізмів регулювання діяльності переробних підприємств потребують фундаментальних досліджень проблем конкуренції та конкурентоспроможності в АПК. Конкурентні відносини здатні забезпечити сталий розвиток аграрної сфери, не допустити дискримінації сільськогосподарських підприємств у розподілі прибутків з боку переробної галузі і торгівлі та забезпечити норму прибутку, що відповідає її рівню в інших галузях національного господарства. У статті представлено основні результати дослідження сутності і місця конкурентоспроможності переробних підприємств в системі характеристик їх економічного стану з врахуванням особливостей господарювання в олієжировій галузі АПК.*

**Ключові слова:** конкурентоспроможність, конкурентоздатність, конкурентоздібність, підприємство, АПК, олієжирова галузь.

*Развитие рыночных отношений и механизмов регулирования деятельности перерабатывающих предприятий требуют фундаментальных исследований проблем конкуренции и конкурентоспособности в АПК. Конкурентные отношения способны обеспечить устойчивое развитие аграрной сферы, не допустит дискриминации сельскохозяйственных предприятий в распределении прибыли со стороны перераба-*

*тывающей отрасли и торговли, а также обеспечит норму прибыли, соответствующую его уровню в других отраслях национального хозяйства. В статье представлены основные результаты исследования сущности и роли конкурентоспособности перерабатывающих предприятий в системе характеристик их экономического состояния с учетом особенностей хозяйствования в масложировой отрасли АПК.*

**Ключевые слова:** конкурентоспособность, конкуренция, предприятие, АПК, масложировая отрасль.

*The development of market relations and mechanisms for regulating the processing plants activity require fundamental research on problems of competition and competitiveness in AIC. The competitive relations are able to ensure sustainable development of the agrarian sector, to prevent discrimination of agricultural enterprises in the distribution of profits from the processing industry and trade, and to ensure a rate of profit corresponding to its level in other sectors of the national economy. The article presents the main results of the study of essence and kind of the processing enterprises competitive in the system of characteristics of their economic state, taking into account the features of management in AIC oil and fat sector.*

**Keywords:** competitiveness, competition, competitive ability, enterprise, AIC, oil and fat sector.

УДК 338.4:665.1

Котелевець Д.О.

аспірант

Запорізький національний університет

**Постановка проблеми.** У сучасних умовах розвитку національної економіки запорукою ефективного функціонування підприємств в аграрній сфері є забезпечення належного рівня їх конкурентоспроможності. Актуальність вирішення цієї проблеми обумовлена необхідністю в умовах кризи, ризику та невизначеності суб'єктам господарювання не лише виживати, але і досягати оптимального поєднання бажаних темпів економічного зростання з реалізованими методами та інструментами управління.

І всі представлені аргументи доводять необхідність проведення поглиблених науково-методичних і прикладних досліджень процесів формування конкурентоспроможності підприємств олієжирової галузі АПК, удосконалення механізмів ефективного управління нею.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.**

Питанням підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств завжди приділялась значна увага як в закордонній економічній науці і практиці,

так і у вітчизняній. Загально визначеними є результати наукових пошуків таких вітчизняних вчених як М. Маліка, В. Месель-Веселяка, Б. Пасхавера, П. Саблука, С. Кваші, О. Шпичака, І. Червена, О. Нужної, О. Гудзинського, А. Череп та інших.

Проблемам розвитку олієжирової галузі присвячені наукові дослідження відомих економістів, серед яких В. Андрійчук, В. Гончаров, П. Гайдуцький, В. Мельник, Т. Олійник, А. Фаїзов та інші. Значущість наявних публікацій та досліджень безперечно велика, проте сучасний стан підприємств в АПК та реальний їх рівень конкурентоспроможності не усувають необхідності подальшого вивчення цієї теми.

**Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми.** На основі аналізу наукових джерел встановлено, що окремі питання проблеми дослідження теоретичних і методичних аспектів підвищення конкурентоспроможності переробних підприємств в АПК набувають важливого самостійного значення, а також не сформовано

єдиного підходу щодо визначення сутності конкурентоспроможності переробних підприємств, і актуалізують дане наукове дослідження.

**Мета статті.** Головною метою статті є дослідження теоретичних аспектів визначення сутності конкурентоспроможності переробних підприємств.

**Виклад основного матеріалу.** Конкурентоспроможне підприємство має ряд переваг як в частині залучення інвестицій, так і в отриманні кредитів, формування кваліфікованих кадрів тощо. Чим вищий рівень конкурентоспроможності господарюючого суб'єкта, тим більша його незалежність від трансформації кон'юнктури, а отже, тим нижча вірогідність банкрутства.

Важливість забезпечення конкурентоспроможності підприємств аграрної сфери в довгостроковій перспективі підкреслюється і низкою базових законодавчих і нормативно-правових актів, серед яких, зокрема, Господарський і Податковий кодекси України, Закон України «Про державно-приватне партнерство», Стратегія розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 р., Концепція розвитку державно-приватного партнерства в Україні на 2013-2018 рр. та інші, в яких визначаються основні засади здійснення підприємницької діяльності в аграрній сфері, а також співпраці між органами державної влади, місцевого самоврядування та приватним сектором. І це не випадково, оскільки, аграрно-промисловий комплекс займає значне місце в забезпеченні продовольчої безпеки країни, збереженні, ефективному використанні та відтворенні виробничого потенціалу держави.

На нашу думку, представлені аргументи доводять необхідність проведення поглиблених науково-методичних і прикладних досліджень управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств, розробки сучасних методів та інструментів ефективного управління нею.

Ретроспективний аналіз основних підходів до вирішення питання підвищення конкурентоспроможності, конкурентоздатності господарюючих суб'єктів, галузей, комплексів засвідчує актуальність цієї проблеми впродовж багатьох років і різноманітність поглядів на її вирішення.

Ми вважаємо, що розкриття соціально-економічної сутності поняття «конкурентоспроможність підприємства» в науково-методологічному плані неможливо без дослідження його взаємозв'язку з такою базовою економічною категорією, як конкуренція, – невід'ємного елементу ринкових відносин.

Погоджуємося з думкою вчених про те, що «виникнення перших ознак конкуренції пов'язане з розвитком товарно-грошових відносин початку III – IV ст. до н.е., а також таких економічних і соціальних явищ, як накопичення, міновий обмін, суперництво, досліджених в роботах учених того часу, в числі яких Ксенофонт, Сократ, Платон,

Аристотель, взаємовідносин, що оцінювали систему, на ринку «заради грошей» як негативну» [1].

До XVIII ст. вчені-філософи та політичні діячі схилилися до ідеї протиставлення економіки і хрестоматистики. Активне несхвалення та монополізація державою приватної торгівлі стали наслідком захисту від суперництва з продуцентами-підприємцями.

Більш сучасну подобу конкуренція отримала в епоху Пізнього Середньовіччя і Відродження, що пояснювалося зміною феодального буржуазним суспільством. Мануфактурне виробництво Нового часу засновувалося на великих ремісничих цехах. В цих умовах розвивалося суспільство, яке характеризувалося досить сильним суперництвом на ринку між цехами, а також боротьбою за політичну владу.

Також зазнавала змін і форма конкуренції. Наприклад, ремісничі цехи почали гарантувати якість виробленої продукції або наданих послуг, мали вже власний торговий знак. Досить активно розвивалася рекламна діяльність як могутнє знаряддя у боротьбі за прихильність споживача – друкувалися перші каталоги з продукцією та створювалися рекламні проспекти.

У кінці XVIII – середині XIX ст. промислова революція сприяла становленню нового індустріального суспільства, коли у виробництво впроваджувалися машини замість ручної праці, відбувся перехід від мануфактури до заводів і фабрик. Жага до суперництва сприяла збільшенню обсягів виробництва та торгівлі як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках Європи та США.

На нашу думку, саме індустріалізація виробництва і зростання ролі торгового суперництва сприяли формуванню системи знань про ринкову конкуренцію, і стали основою новітніх теоретичних досягнень в галузі дослідження конкуренції та конкурентоспроможності господарюючих суб'єктів.

Погоджуємося з вченими, які вважають, що «зміни в економіці в кінці XIX – початку XX ст., які характеризувалися сталим дефіцитом платоспроможного балансу більшості європейських країн, разом з уповільненням експортної активності і збільшенням могутності монополій, належним чином показали важливість втручання держави в процес функціонування ринку» [1].

XX ст. охарактеризувалося подальшими дослідженнями економістів та вчених соціально-економічної сутності конкуренції, а також удосконаленню механізмів її дії.

Отже, можна зробити висновок, що теорія ринкової конкуренції розвивалася одночасно із становленням товарного, а потім і великого капіталістичного виробництва.

Проблеми конкурентоспроможності почали досліджуватися у 18 столітті класиками політичної економії. Поняття «конкурентоспроможність»

вперше з'явилося в англомовній економічній літературі в 70 роках ХХ століття, завдяки активному використанню даного терміну професором Гарвардської школи бізнесу Майклом Портером [2]. В Україні дослідженнями в галузі конкурентоспроможності також почали займатися в другій половині ХХ століття.

На основі проведеного аналізу підходів вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів до розуміння сутності категорії «конкурентоспроможність», можна визначити три основні підходи.

Перший підхід прив'язує конкурентоспроможність до якісних характеристик діяльності суб'єкта та визначає її як суперництво на ринку. Даний підхід розглядає конкурентоспроможність як «діяльність по обмеженню свободи суперників та не зачіпає власної зацікавленості господарюючих суб'єктів в позитивній дії. Конкурентоспроможність зводиться виключно до наявності можливості та засобів ефективно перешкоджати свободі дій конкурентів» [3]. В даному підході розглядається важлива суттєва складова конкурентоспроможності – принцип суперництва.

Прибічники другого підходу до визначення змісту категорії «конкурентоспроможність» вважають, що домінуючою складовою в конкурентоспроможності є товарна, і представляють її як відображення можливостей підприємства в сукупності всіх властивостей його продукції. Іншими словами, конкурентоспроможність підприємства прирівнюється до конкурентоспроможності продукції.

Зазначений підхід дозволяє зробити висновок про те що, в основі конкурентоспроможності продукції лежить співвідношення її якості і ціни, яке відповідає вимогам ринку; продукція конкурентоспроможна, якщо її якісні та цінові характеристики задовольняють споживача. І, на нашу думку, досить дієвим, проте недостатнім, є такий інструмент забезпечення високого рівня конкурентоспроможності переробного підприємства як управління якістю, ціною продукції.

Третій підхід – конкурентоспроможність являє собою властивість об'єкту, яка проявляється в ступені задоволення будь-якої потреби на ринку. Тобто, величина конкурентоспроможності підприємства напряму залежить від того, наскільки задоволені споживачі. Задоволеність може формуватися під впливом багатьох факторів: іміджу організації, очікувань відносно товарів та послуг і їх цінності, отриманої в процесі споживання тощо.

Таким чином, для кожного з вищенаведених підходів ключовим моментом є різні області конкурентоспроможності. Одні вчені не розглядають поняття «конкурентоспроможності» з позиції частки ринку та конкурентоспроможності продукції, яка виробляється підприємством. Інші навпаки не враховують, що конкурентоспроможність може бути не тільки властивістю продукції, але і органі-

зації. Кожен вчений виділяє суттєві на його погляд складові конкурентоспроможності, не приділяючи уваги іншим, також не менш важливим.

Арестенко Т.В., Арестенко В.В., П. Саблук, Б. Пасхавер, П. Гайдуцький у своїх роботах «приділяють особливу увагу одному з найважливіших чинників зовнішнього середовища – державній підтримці аграрної галузі, в яких не досліджуються внутрішні ресурси підприємств, але дуже комплексно описується процедура формування концепції програми заходів державної підтримки АПК» [4, 5].

Ми підтримуємо думку вчених про те, що «такий підхід не розкриває внутрішнього потенціалу підприємства і вказує лише на державні важелі регулювання конкуренції на ринку (оподаткування, ставка за кредитами тощо). Істотні труднощі представляє на практиці і управління цим механізмом, і хоча саме підприємство може клопотати про ті або інші державні ініціативи, але навряд чи зможе добитися значимих результатів в цьому напрямі в коротко- і середньостроковій перспективі» [6].

В.Г. Грановська, А.В. Замрига, В.Г. Чабан в наукових працях досліджують взаємозв'язок між конкурентоспроможністю та інноваційною активністю аграрних підприємств [7, 8, 9]. На нашу думку, в сучасних умовах непомірно високих кредитних ставок інноваційно-інвестиційна активність аграрних підприємств досить незначна. На практиці це означає, що як і у підприємств АПК в цілому, так і у господарюючих суб'єктів олієжирової галузі зокрема – інноваційна та інвестиційна активність знаходиться на доволі низькому рівні.

Вважаємо за необхідне зазначити, що в економічній літературі доволі часто відбувається ототожнення понять «конкурентоспроможності підприємства» з «конкурентоздатністю господарюючих суб'єктів», а в деяких наукових роботах спостерігається змішення цих понять.

Так, Янковий О.Г. зазначає, що «поняття та терміни «конкурентоспроможність», «конкурентоздатність», «конкурентний потенціал» треба використовувати тільки для позначення потенційного змісту даної економічної категорії. Вони є синонімами і адекватно характеризують лише можливість, тобто потенційну здатність товаровиробників змагатися на ринку за готовність покупців придбати їхню продукцію» [10].

Протилежним є підхід у О.В. Дейнеги, який в своєму дослідженні пропонує такі визначення понять конкурентоздатність і конкурентоспроможність: «конкурентоздатність – це здатність певного об'єкта (товару, підприємства, регіону, країни) витримувати конкуренцію порівняно з аналогічними об'єктами на даному ринку; а конкурентоспроможність – це комплекс характеристик об'єкта (товару, підприємства, регіону, країни), який визначає його потенційний результат на ринку. Отже, конкурентоздатність визначається

відносно об'єктів, які вже діють на ринку, а конкурентоспроможність – новостворених, тобто до тих, які тільки мають виходити на ринок» [11].

О. Подкопаєв зазначає, що «поняття «конкурентоздібність», «конкурентоздатність» та «конкурентоспроможність», визначені з урахуванням наведених значень, не є синонімами, оскільки вони відображають специфічні особливості у сфері конкуренції. Так, наприклад, що стосується металопродукції, то конкурентоздібність – це технічні властивості, хімічний склад, механічні якості, вимоги до точності щодо «геометрії», щільність макроструктури, якість поверхні та інше; конкурентоздатність – це заходи по найбільш ефективному використанню технічних якостей, тобто маркетингова діяльність, реклама, збутові заходи тощо; конкурентоспроможність – це властивість, характеризована наявністю та використанням комплексу факторів, які характеризують відповідність продукції та її виробників специфічним вимогам конкретного ринку, а також спроможність виробників долати перешкоди для проникнення на ці ринки, у тому числі антидемпінгові обмеження, використовуючи всі наявні переваги. Формальне визначення поданих термінів повинне виконуватись тільки у порівнянні з продукцією інших виробників або із встановленими стандартами чи нормативними значеннями» [12].

Ми погоджуємося з думкою І.С. Головки-Марченко [13], яка зазначила, що, «згідно з великим тлумачним словником сучасної української мови, здатність – більше внутрішній стан (може, уміє, має здібності), а спроможність – поєднання внутрішнього та зовнішнього (має можливість), і тому вважаємо, що конкурентоспроможність та конкурентоздатність підприємства співвідносяться між собою як частина й ціле».

Ми вважаємо, що конкурентоспроможність підприємства є поняттям ширшим, і доволі часто є ефектом конкурентоздатності господарюючого суб'єкта.

У зв'язку з цим ми пропонуємо власне визначення поняття конкурентоспроможності переробного підприємства, що відображає необхідність високопродуктивного використання наявних ресурсів господарюючого суб'єкта та його здатність мінімізувати вплив рестриктивних факторів макро- та мікросередовища для збереження і підвищення свого конкурентного стану.

Враховуючи ці обставини, ми пропонуємо наступне авторське визначення конкурентоспроможності переробного підприємства олієжирової галузі АПК – це спроможність господарюючого суб'єкта перероблювати сільськогосподарську продукцію з використанням наявних ресурсів підприємства в умовах необхідності мінімізувати вплив рестриктивних факторів макро- та мікросередовища для збереження і підвищення свого конкурентного стану на ринку.

Висновки. Узагальнення всіх існуючих поглядів на питання підвищення конкурентоспроможності підприємств АПК дозволяє зробити висновок, що проблема удосконалення механізму управління конкурентоспроможністю господарюючих суб'єктів, у тому числі переробних, торкнулася в них досить фрагментарно та потребує подальших наукових досліджень.

Щодо перспектив подальших досліджень, то в умовах ринкової економіки проблема удосконалення системи управління конкурентоспроможністю підприємств олієжирової галузі загострюється в силу дії різних як внутрішніх, так і зовнішніх сприятливих та несприятливих факторів, що обумовлює необхідність їх вивчення.

#### БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Должанський І.З. Конкурентоспроможність підприємства: [навчальний посібник] / І.З. Должанський, Т.О.Загорна. –К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 384 с.
2. Портер М. Конкуренция / М. Портер; [пер. с англ. О. Л. Пелявского и др.; под ред. Я. В. Заблоцкого и др.], М.: Вильямс, 2006. – 602 с.
3. Фатхутдінов Р. А. Управління конкурентоздатністю організації [підруч. для студ. вищ. навч. закл.] / Р. А. Фатхутдінов, Г. В. Осовська; за заг. ред. Осовської Г. В. – К.: Кондор, 2008. – 468 с.
4. Арестенко Т. В. Державна підтримка сільськогосподарських підприємств та їх конкурентоспроможність / Т. В. Арестенко // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). – 2013. – №2(22), том 5. – С. 22-28.
5. Саблук П. Т. Основи організації сільськогосподарського ринку./ П. Т. Саблук, Д. Я. Карич, Ю. С. Коваленко. – К.: ІАЕ УААН, 1997. – 140 с.
6. Васильев В.П. Экономическая устойчивость сельскохозяйственных организаций на Кубани: состояние, проблемы обеспечения / В.П. Васильев // Политематический сетевой электронный научный журнал Кубанского государственного аграрного университета (Научный журнал КубГАУ) [Электронный ресурс]. – Краснодар: КубГАУ, 2014. – №02(096). С. 942–955. – IDA [article ID]: 0961402068. – Режим доступа: <http://ej.kubagro.ru/2014/02/pdf/68.pdf>.
7. Грановська В. Г. Інноваційний розвиток аграрних підприємств як складова їх конкурентоспроможності / В. Г. Грановська // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. – 2012. – Вип. 1(4). – Т. 2. – С. 105–109.
8. Замрига А. В. Інноваційна діяльність як фактор конкурентоспроможності підприємств аграрного сектору / А. В. Замрига // Європейські перспективи. – 2014. – № 3. – С. 41-44.
9. Чабан В. Г. Інновації як умова підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору // Економіка АПК, 2006. – №7. – С. 63-67.
10. Янковий О. Г. Конкурентоспроможність підприємства: оцінка рівня та напрями підвищення: [монографія / за заг. ред. О. Г. Янкового]. – Одеса : Атлант, 2013. – 470 с.

11. Дейнега О. В. Методологічні аспекти оцінювання конкурентоздатності підприємств [Електронний ресурс] // Наукові праці Вінницького національного технічного університету. Електронне наукове фахове видання. Відділ Логістика. – 2008. – С. 61–68. – Режим доступу: [http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/VNULP/Logistyka/2008\\_623/10.pdf](http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/VNULP/Logistyka/2008_623/10.pdf).

12. Подкопаєв О. М. Особливості теоретичного та семантичного визначення конкурен-

тоспроможності продукції. – Режим доступу: <http://www.podkopaev.org.ua/2010/04/27/osoblivosti-teoretichnogo-ta-semanticznego-viznachennya-konkurentospromozhnosti-produkci%D1%97/>

13. Головка-Марченко І. С. Сучасні підходи до розуміння сутності поняття «конкурентоспроможність підприємства» / І. С. Головка-Марченко // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2013. – № 43. – С. 67-73.